

mint a jegyzet állítja, vicclapfigura volt — jó lett volna elárulni, hogy melyik vicclapban szerepelt. A Magyar Szemle című hetilapot a jegyzet úgy jellemzi (266. l.), mintha alapításától kezdve mindvégig, egész 1906-ig, mikor a három költő fő fóruma lett, egységes szemléi lap lett volna, holott 1906 jan.-ban az addig klerikális lap szerkesztőt, munkatársakat, irányzatot és külső formát cserélt, mindössze csak a címe maradt a régi. Gerely József szerkesztése alatt az irodalmi megújulás felvilágosult szellemű friss szócsové lett, csupa haladó munkatárssal. Nem tudom végül, hogy született a jegyzetnek az a meglepő állítása (283. l.), hogy Poe *A harangok*-jának Babits-i fordítása nem jelent meg a Magyar Szemleiben; megjelent, mégpedig épp a „Babits-szám”-ban, 1906. aug. 30-án, a 35. számban.

A jegyzetek e kisebb tévedései és hiányosságai azonban nem csökkentik a kötet rendkívüli forrásértékét. Babits, Juhász és Kosztolányi fiatalkori bizalmas vallomásainak ismerete lehetővé fogja tenni a Nyugatmozgalom létrejöttének illuzióktól mentes, és

az eddiginél alaposabb marxista elemzését. Lehet, hogy Adyra vonatkozó némely éretlen kijelentésük, meg a levelekben megnyilvánuló elavult filozófiai nézetek és hangulatok némi csodolást fognak kelteni. Az irodalomtörténetírás azonban a nagy íróknak nemcsak erényeit, hanem tévedéseit is bemutatja. A kötetben feltárt izgalmas dokumentumokból a modern magyar irodalom kutatója bizonyára sok fontos következtetést von le a jövőben — a fentiekben csak jelezni tudtam néhányat. Felmerülhet egy kérdés, nem lett volna-e helyes, az elvi tanulságokat már magában a kötet jegyzeteiben vagy egy nagyobb bevezető tanulmányban kifejteni? Tudományos alaposággal aligha lett volna még ez lehetséges, s főképp jegyzeteknek ez nem is feladata. A kötet: forráskiadvány, hivatása biztos alapot nyújtani az értékelő összefoglalás számára. A levelekben felvetődő problémák beható tárgyalása eljövendő tanulmányokra vár. Kívánatos, hogy ezek is minél előbb napvilágot lássanak.

Komlós Aladár

KAFFKA MARGIT: HULLÁMZÓ ÉLET

Cikkek, tanulmányok. A válogatás, előszó és jegyzetek Bodnár György munkája. Bp. 1959. Szépirodalmi K. 343 l.

Irodalmi, színházi kritikák, portrék, úti-kepek, hozzászólások éppen időszzerű kérdésekhez — így jellemezhetnénk részletesebben műfaj szempontjából e kötet írásait amely Kaffka publicisztikáját foglalja magában. Mennyi kisszerű téma, mennyi elfelejtett író és mű; Ki tud ma már Jögrné Draskóczy Ilmárról avagy Kupcsay Feliciánról? Kik foglalkoztatnak a századelő bontakozó magyar feminizmusának kérdései? Mégis; mi indokolja e tematikájában nagyobb részt eljelentéktelenedett írások egybegyűjtését? Kétségtelenül mindenekelőtt Kaffka művészetének azok a magaslatai, amelyeket a Színek és évek, a Hangyaboly, az Állomások, néhány nagy novellája és verse érzékeltet. Másrészt nem utolsósorban ennek a kötetnek a tanúsága: jelentős kritikusi egyéniség arcéle tárul fel előttünk a Hullámozó élet írásaiból.

A szükség szülte nagyobb részt ezeket a kritikái írásokat: az új irodalom megerősödésének, térhódításának komoly akadályja volt a nagy tehetségekhez méltó nagy kritika hiánya. A most megjelenő vasokos írói irodalmi-kritika gyűjtemények — Móricz, Kosztolányi, Nagy Lajos, Krúdy írásai, hogy csak a legutóbbi megjelentekre utaljak: ebbe a sorba tartozik a Hullámozó élet is — jelzik azt a megoldást, amelyet aztán az írók válasz-

tottak: maguk „ugrottak be” kritikusként s így prezentálták egymás, vagy a szembenálló táborban levők műveit, ill. a múlt értékeit. A szükség így vezetett végeredményben irodalmunk jelentős gazdagodására: az írók szüntelenül tudatosították önmagukban a saját ars poetikájukat és állandóan konfrontálniuk kellett azt az elemzett szerzők műveivel.

A Nyugat nagy „szereposztásában” Kaffkára másod vagy az esetek többségében egyenesen ötödrangú írók műveit, s ezek közül is elsősorban nő írók alkotásait bízták. Az elemzett könyvek szerzői közül ma már csak Kosztolányi, Szabó Dezső, Balázs Béla, Herczeg Ferenc nevével állunk meg, s Lesznai Annára, Lengyel Menyhértre, Erdős Renére, Szederkényi Annára, de talán még Lagerlöf-re is csak úgy tekintünk, mint akiket a kor ízlés ismerete emel ki az ismeretlenségből. S ezzel a névsorolvasással már be is fejeztük a kötet lényegesebb kritikáinak felsorolását.

Kaffka kritikái művészi érlelődésével együtt indulnak, és csaknem elkísérik az írónőt korai haláláig. S ezeket az írásokat mindenekelőtt úgy olvashatjuk; hogy arra figyelünk: hogyan kereste Kaffka saját alkotó gondjaira a feleletet. Ezek a választ kereső

írások a kötet legérdekesebb írásai: Kaffka műhelyébe pillanthatunk be ezeken keresztül. Mariay Ödön: Kelet fia c. novelláskötetről írva — 1910-ben — árulkodóan elszólja magát egy helyütt: „Vajon nem az ilyen és így botló novella kezdetek után kell eljönni a megígért, új magyar társadalmi regényének...?” — kérdezi. (75 l.) S ez a kérdés a jellemző Kaffka regényelemzéseire: a várva-várt új magyar társadalmi regény ideális perspektívájából nézi az elemzett műveket. A készülődő írónak milyen pompás vizsgája művészi ismeretből Selma Lagerlöf: Az Antikrisztus csodái c. regénynek elemzése. Kaffka észreveszi, hogy a regény felszíne mögött nincs igazi mélység, s romantikusnak látja az írónőt. Milyen találó megfigyelést tesz eközben a Jókai és Lagerlöf romantikájának különbsége között: „Néha arra kell gondolnom, nem egy hüsebb és fegyelmezettebb Jókai-é a Nobel-díj nyertese, a miénk forró fantasztikuma, felöltő aránytalanságai nélkül, de folyamatos láncolatú meseszöveve és pompásan egész kisemberei nélkül is?” (63. l.) S a realista szándékú írónő utasítja el Lagerlöf „kicsit bornírtan tetszelgő romantikáját.” (63. l.) S nem csodálkozhatunk aztán, amikor Antonio Fogarazzo: Kis emberek régi világa c. könyvét elemezve a szerző *tapintatát* dicséri meg mint művészi erényt. (72. l.) Irodalmi eszményekben így érlelődik Kaffkában a Színek és évek. S elemzett nézeteinek nem mond ellent az „irány”-zatos irodalommal szembeni többszörös kifakadása sem: egyrészt azért, mert a szóban forgó könyvekről — Mariay és Andor József írásairól (75, 138. l.) kiderül, hogy konzervatív szempontból irányzatosak, másrészt: az írónő ars poetikája sarktételeként mindezzel az Életigazságát állítja szembe: „De a művészetben, ő, mégis ott hadd zúgathassa váltakozva hullámaint, vészét, záporverését a faltól határoltan, sok szempontú, gáttalanság-törvényű, önkényes és tágas és igazi élet.” (110. l.) Ez az állásfoglalás mutatja egyúttal a Nyugat esztétikájának tisztázatlanságát, iránytalanságát, s Kaffka nézeteinek erjedését, saját útkeresését is. — Herczeg regényéről szólva mintegy kulminálnak Kaffka kritikusi érényei: pontosan látja Herczeg művészetének természetét, tehetségének határait: „Eltűnődhetünk rajta hogy ez a történet milyen gyönyörűen, megdöbbentően mély és gyökeréig eleven, igaz lehetne. — ... Csakhogy az írótl hiába akarnánk erről megtudni valamit: vannak dolgok, amik fölött úri tartózkodással, diszkretnen, fölünyesen, hidegen és kényelmesen síklik el. A dolgok történetnek robova, hangos, ötletes, társalgásos szavak röpködnek, aztán hirtelen csend... Csak a kézzel fogható dolgokat engedi érintenünk, a többihez, úgymond semmi közünk „Az élet itt számunkra

csak eseményekben jelenül meg.” (87. l.) S miután ilyen hűen bemutatta Herczeg művészetének jellemző vonását, ugyanilyen frappáns az ezt követő magyarázat is, amely Herczeg írásainak társadalmi funkcióját határozza meg: „De bármit beszéljünk, nagy dolog az és szerencse, hogy a „mivelt olvasók” nagy tömegét éppen egy Herczeg Ferenc, egy ilyen fölöttük álló és a velük bánást, érettük fáradaást mégsem sajnáló író hódítja és emeli magához, mondjuk a Marlitt-érából; mint ahogyan emez Nick Carterrel váltja meg a varróiskolát; viszont Nick Carter félredobhatja a cselédszobákban” Az elcsereilt grófleány kincsét”. Ennek már ez a sora.” (88. l.) S habár ezt a kritikát kiemelve mutattuk be, tulajdonképpen ez is a Kaffka műhelyébe bevilágítók közé tartozik.

Nő írókról, könyveikről írva a női érzések, s egyáltalán: az érzelmek kifejezésének más témákkal való egyenrangúsításáért küzd. Ez a gondolat fogalmazódik meg Erdős René: Aranyveder c. kötetével foglalkozó kritikájában. Am ugyanakkor másutt el is határolja magát az érzelmek giccesítésétől: „Mindenképp többet kell hogy halljunk e rikoltó és póre egyoldalúságnál, melyre mohó kizárólagossággal veti magát a félrevezetett ízlés, mert benne „zászlóvivő” forradalmiságot és „mártíros” érdekeséget vél találni.” (69. l. Nevis: Nász előtt). Az olcsóság ellen emeli fel szavát akkor is, amikor H. Lavedan darabjáról ír. (105—106. l.) Így rajzolódik ki előttünk egy kritikusi ars poetika, amely ugyan elsősorban egy nagy irodalmi mozgalom általános igazságait érvényesíti, de ezt színezi a saját útkeresése, s amely ugyan belül marad a Nyugatra oly jellemző impresszionista kritikai látáson, de ezt tágitja, néhol pedig egyenesen áttöri haladó világnézete, amelyen belül az évek múlásával egyre inkább Ady lesz a kizárólagos mérce. (97. l.)

Publicisztikájában — akár a cselédkérdésről, akár egy utazásáról ír — fő szólamként hangzik fel újból és újból tudatos asszonyisága és tudatos polgárisága. „Hát dolgozik! Örüljön neki, hogy végre azt csinálja, amit minden normális, valamire való ember! Hogy kikerült egy hazug, vétkes, szédelő és egészegtelen finomkodási pózból, mely finnyás göggel vallotta magát „vázá”-nak és nem „fazék”-nak az emberi világ háztartásában.” (269. l.) A női munkának az apoteozisa az, amellyel gyakran találkozunk Kaffka publicisztikájában. Bár itt ugyanakkor azt is megjegyezhetjük, hogy a nőprobléma örökös boncolása kissé egyhangúvá teszi a kötetet. Csak kissé, mert hiszen tematikailag meglehetősen változatos Kaffka publicisztikája, benne útirajz, hozzászólás aktuális irodalmi kérdéshez, természettudományos kérdések boncolása, háborús jegyzetek s újra és újra asszony-ügyek... „... Magyarországon

már gyönyörűen meg lehet élni irodalomból és irodalom körüli foglalkozásokból — éppen csak írásból sehogysem” (1700.) — jegyzi meg az írók szervezkedése körüli vitákban és tiltakozik ellene, hogy munkaadók és vállalkozók egy szervezetben legyenek. A legszenvélyesebben háborús publicisztikájában szólal meg: ezekből láthatjuk, hogy mennyire felnőtt Ady mellé, mennyire magáévá tette annak gondolatait: az Ady—Rákosi vitában egyértelműen foglal állást a megtámadott Ady mellett; elutasítja a túloldal ama érvét, mintha a háború jelentené a megoldást a magyarság bajaira és leírja, hogy „ezentúl is, némi történelmi és kultúrérzékkel nyugatról fogjuk várni azokat a kultúrelemeket, melyeket a magyar haladás, még a legnemzetibb is — át és feldolgozni köteles, ha nem akar hiába és értelmetlen erőpazarlással mindent újra és előről kezdeni.” (213. l.) Ady hangján ír arról, hogy ennek a háborúnak nincsenek Tyrtaiosai, akik dicsőítő ódákat írnának; „nem, nem születtek új époszok a Nagy Krupp szellemének segélyülhívásával,” — jegyzi meg ironikusan. „És ma az a leggazdagabb, ki várni érez, várni tud . . . s nem hord össze hetet-havat!” — idézi Adyt. (214. l. 215. l.) S Adysan forrósul fel akkor is a hangja, amikor a háborús-emberről ír: „Mert én látam és éreztem és éltem a Háborút, a huszadik századbeli Ember e méltó teljesítményét! — Semmi közöm ehhez az emberhez, befogom a fülem, haragban vagyok vele, nem szólok hozzá: énelőttem levizsgázott és megbukott, osztályisméltésre utasítottak,” S egy vasúti kocsiában — egy a háborús konjunktúrát kihasználó kofa beszédét hallgatva — ébred rá a nagy történelmi helycserére, amely az alullevőket felhossa és a régi magyar középosztályt háttérbeszorítja. Kaffka nem

tud egyértelműen örülni ennek: félti azt a kultúrahordozó kismagyar világot, amely egy életformát, izlést képviselt. Szkepszise rokon nagy tehetségű kortársával — Török Gyuláéval, s rokon azzal a hanggal, amelyet Bölöni képviselt az ekkor zajló dzsentri-vitában. S mintha Kaffka írása — Vasúton — is közvetett beleszólás volna ebbe a vitába. (298—299. l.) Már posztthumusz írásként megjelent, szép című — „Lelkes dolgoknak lelkesültjei” — cikkében bizakodással néz a forradalomra, mint amely megvalósítja a dédelgetett humanista eszményeket. S az idézetek is tanúsítják: hogy tisztult le már-már olvashatatlanul szecessziós korai prózája, (amelyre az alanyok megsokasítása volt jellemző), s ez a nagy életmű „melléktermékeként” indult műfaj hogy nőtt fel lassan maga is a nagy művek mellé.

Hogy Kaffka publicisztikus jellegű írásait együtt olvashatjuk, azért Bodnár Györgyöt, a kötet gondos sajtó alá rendezőjét illeti a köszönet. Igényes előszavában egy pályakép keretében elemzi az írásokat, és a műfajt beágyazza Kaffka érdeklődésébe. Bodnár színvonalas elemzése egyúttal mentsége is a mi elemzésünk vázlatos és teljességre nem törekvő voltának.

A Nyugat kritikusokban való szegénysége magyarázza az írói kritikák megsokasodását a folyóiratban — irtuk elemzésünkben. Volt azonban a Nyugatnak két olyan kritikus, akik nagyon sokat tettek az új irodalomért: Ignotus és Schöpflin. Írásaik ismerete, szerepük világosan látása nélkül egy lépést sem tudunk tenni a kor irodalmában: miért kékít hát legfontosabb írásaiknak — a nagy írók kortársakéhoz hasonlóan gondos és elemző tanulmánnyal kísért — kiadása?

Varga József

*

Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről. Fordította és a jegyzeteket összeállította: Geréb László. Bevezetéssel ellátta: Kardos Tibor. A művészettörténeti tanulmányt írta: Berkovits Ilona. Bp. 1959. Magyar Helikon. 254 l. (Monumenta Hungarica III.)

Geréb László híven tolmácsolja a krónikás előadását, de nyelve valahogy nem eléggé hajlékony ahhoz, hogy az egyes szövegrészek költői hangulatát érzékeltetni tudná. Stílusa Erdélyi László tudós fordításához igazodik inkább, mint Szabó Károlyéhoz, akinek szövege értelmi lazaságai ellenére is jobban érvényesíti a nyelv emóciós lehetőségeit. Újszerű Geréb szövegkezelésében, hogy a kritikai kiadással és az említett két korábbi fordítással szemben Kálti Márk neve alatt közöl hihetőleg nem tőle származott szövegrészeket is.

A csillaggal való elválasztás és a zárójelzés helyett célszerűbb lett volna ezeket a részeket a jegyzetek között vagy függeléként közölni, kivéve az 1332-es évre vonatkozó annalsztikus bejegyzést és a Károly király haláláról szóló fejezetet. (SRH I. 210, 212.) amelyek vitathatatlanul a Képes Krónika szerves részei még.

Kardos Tibor bevezető tanulmánya új megvilágításba helyezi Kálti Márk történetírói egyéniségét. A prologusban kifejtett kormányzási és uralkodói eszme érvényesülését látja a krónika egész szemléletmódján, ami sok tekintetben már igen közel jár a „humanitás” eszményéhez. Ahogy ő mondja: középkorvégi racionalista teológia, empirikus arab bölcsélet egyesül itt a humanizmus első sugallataival. Márk kanonok krónikája szerinte egy átgondolt történetírói koncepciót és

szándékot tükröz, amelyben saját korának politikai törekvései és uralkodói elvei nyilatkoznak meg. Úgy látja, hogy krónikásunk szoros kapcsolatban lehetett a Budai Krónika összövegének XIV. századi minorita szerzőjével, s innen ered az a szemléletbeli azonosság, amely a prologus és a minorita művének utolsó fejezetei között kimutatható. (SRH I. 205—210.) Sőt bizonyos tekintetben úgy kezeli ezeket a részeket, mintha a két szerző egymással egyetértésben fogalmazta volna. Hogy ezt a szoros alkotói együttműködést valószínűvé tegye, kísérletet tesz az ismeretlen minorita személyének meghatározására is. Laczkfi Dénes minorita lektor volna — sejtése szerint — a Budai Krónika összövegének szerzője, akivel Kálti Márk állítólag a királyi udvarban ismerkedett meg. Mindez, persze, végső soron éppen nem lehetetlen, csak az a baj, hogy e két személynek nemhogy kapcsolatáról nem tudunk, de még a nevükkel sem találkozunk 1332—33 előtt, amikor pedig a Budai Krónika összövege már készen volt. De erre az erőltetettnek tűnő és filológiaiilag nem bizonyított kapcsolatteremtésre nincs is szükség, mert a szövegekben mutatkozó szemléletbeli rokonságot a szerzők személyes kapcsolatának és alkotói együttműködésének feltételezése nélkül is meg lehet magyarázni. Amit pedig Kardos a Dubniczi Krónika XIV. századi töredékes interpolációjáról mond, hogy ti. ennek szerzője is Laczkfi Dénes lenne és nem Egri János minorita, mint ahogyan azt eddig gondoltuk, teljességgel valószínűtlennek látszik. A Budai Krónika összövegének utolsó fejezetei és Lajos király minorita életírójának műve között mutatkozó külsődleges hasonlóság, hogy ti. mindkettő erőteljes, eleven, megindult és költői nyelven ír, mint bizonyító argumentum semmit sem mond. Úgy szintén az sem, hogy Lajos király szóban forgó életírója gyakran és rokonszenvvel emlegeti a Laczkfi család tagjait, mert Küküllői is legalább annyiszor beszél róluk, sőt többször hivatkozik a Laczkfiak okleveleire, mint névtelen kollégája, aki csak egyszer tesz erről említést. Különös továbbá, hogy krónikásunk mitsem tud Laczkfi András szerepéről az emlékezetes 1345-ös tatár betöréssel kapcsolatban, holott ha a Laczkfi család tagja volna, unokaöccse nevét nem mulasztotta volna el megemlíteni, mint ahogy Küküllői ezt meg is teszi. A krónika-töredék 161—162. fejezete különben is későbbi betoldásnak látszik — megítélésünk szerint a Dubniczi krónika váradi vagy Várad környéki szerzőjétől ered — de ha nem így volna is Laczkfi Dénes szerzőségét más, nyomósabb érvek híján, akkor is el kell ejtenünk. Azután azt is jó lenne tudni, vajon hogy értelmezzük a krónikásnak azokat a szavait, amelyeket a 170. fejezetben Lórántfia Lesták sebesüléséről mond, hogy ti.: cuius percussionis vestigi-

um in suo torace usque ad mortem extitit luculentum. (Flor. M.: Fontes. Dom. III. 163. 1.) Lórántfia Lesták még 1361-ben is mint szlavóniai bán említettik, (T. Tár 1906. 591. 1.) Dénes érsek viszont már 1355-ben eltűnik a porondról, minden jel szerint elhalálozott. Mindezeket a problémákat előbb meg kellene magyaráznunk, ha a szerzőség kérdésében helyesen akarunk állást foglalni.

Szólnunk kell röviden a kötet szövegmagyarazatairól is. Egy ilyen, tudományos segédeszköznek is szánt bibliofil kiadványtól igényesebb, szisztematikusabb apparátust váránk. Történeti szövegekről lévén szó, alapszabály, hogy a krónikás kronológiai, genealógiai tévedéseit, elírásait a jegyzetekben következetesen korrigáljuk, másrészt, és ez a sorozat profiljából adódik, hogy a szövegek költészeti, folklorisztikai vonásait tömören, de félre nem érthetően megmagyarázzuk. Ez utóbival különösen Kálti Márk krónikájának tartozott volna a fordító.

Berkovits Ilona kísérő-tanulmánya jól egészíti ki ezt a külsőségeiben is impozáns kötetet. Kár, hogy az illusztrációk tipografizálása nem egységes, a kétszínű nyomatok afakillag nem igazodnak a szöveg szedés-tükréhez. Kevesebb, de egységesen színes reprodukció inkább emelte volna a kötet szépségét.

Bóta László

Jósika Miklós: Abafi. II. Rákóczi Ferenc. Regények. Sajtó alá rendezte és a bevezetést írta: Wéber Antal. Bp. 1960. Szépirodalmi K. 639 l. (Magyar Klasszikusok)

Könyvkiadásunk egyre szembetűnőbb hiányosságot pótoltt Jósika két jelentős regényének szövegű kiadásával. A magyar és a külföldi romantikus próza klasszikusainak népszerűsége tette feltétlenül szükségessé hogy új kiadásban ismertessük meg azt a magyar író, aki elsőnek emelte jelentős irodalmi szintre és segítette nagy közönségsikerű művével, az *Abafial* irodalmunk homlokterébe a magas csúcson járó líra mellett a regényt is, és aki méltatlanul merült eddig feledésbe. Nemcsak kiadóink; irodalomtörténetírásunk is madártávlatból, csupán a legfontosabb művekkel kapcsolatos néhány soros utalásra szorítkozva foglalkozott a magyar regény kezdeti szakaszával, melynek kiemelkedő csúcsa éppen Jósika Miklós felépése. Ezt pótolta Wéber Antal színvonalas munkája *A magyar regény kezdetei* és a két Jósika regényt bevezető, biztos kézzel, alapos tárgyi ismerettel megírt tanulmánya.

Ha egy termékeny író műveiből egy kötetnyi válogatás készül, mindig alapos mérlegelés dönti el, mely művek a legalkal-

masabbak arra, hogy érzékeltessék az író legfontosabb művészi sajátosságait, mondani-valójának jellemző arculatát. A legújabb Jósika kötetnek éppen ez a legérdekesebb és egyben egyetlen vitatható pontja. Igaza volt a szerkesztőnek, mikor az *Abafit* és a *II. Rákóczi Ferencet* adja az olvasó kezébe? Az *Abafi* közzététele természetes. A legnagyobb közönségsikerű, Jósikára jellemző, változatos cselekményű, egységes regény, a XIX. századi próza első jelentős alkotása. A *II. Rákóczi Ferenc* elhelyezése a kötetben viszont meglepő és természetesen elgondolkodtató. Ha a Jósika értékeléseket és az általános irodalmi közvéleményt nézzük, az *Abafi* mellé feltétlenül a *Csehek Magyarországon* c. regényt vártuk volna, még akkor is, ha szerzőjének nem sikerült a költött mesevonal és a történelem cselekményeit egységes egészszé fogni, és így kompozíciós téren elmarasztalható. Sok szempontból még az *Utolsó Báthori* is szerencsésebb választásnak látszana, mint a szerkezeti erősen széteső *II. Rákóczi Ferenc*. Egy társadalmi regény felvétele az *Abafi* mellé, teljesebbé tette volna az olvasó előtt a Jósikáról kialakuló képet. A vélemény leszögezéséhez azonban elengedhetetlen a kérdéses regény íze- és árnyoldalainak rövid mérlegelése. Kicsit előítéllettel veszi kezébe az olvasó a második regényt, hiszen az előszóban Weber Antal félreérthetetlen világos sággal szögezi le, hogy Jósika írói fejlődése a „szabadságharc bukásával megszakad,” „erőszakosan megakad”. Így tehát egy hanyatló írói szakasz termékét kapja az olvasó. Ez az írói hanyatlás már a regény első olvasásakor is szembeötlően jelentkezik. Jósika nemcsak a regény egységes kompozícióját nem tudja kézben tartani, de sokszor még az egyes fejezetek is szinte a jegyzetű krónikás művészi szerkesztést mellőző jegyzeteivé válnak. A műnek természetesen vannak erőnyei is. Az első regénybeli feldolgozása a Rákóczi-korszaknak, és abban a nyomasztó történelmi korban született, ahol a nemzeti múlt függetlenségi harcainak élesztgetése pozitív írói kiállást jelentett. Rákóczi és a bécsi udvar ellentétében bátran állítja élére az osztrák—magyar ellentét kérdését. Sikertől és szeretettől áthatott rajzot ad *II. Rákóczi Ferenc*ről, és határozott, markáns vonásokkal rajzol meg néhány jezsuita figurát.

A két regény szövegének közlése minden dicséretet megérdemel, hiszen a kötet szerkesztője a kritikai kiadások módszerét követte, mikor a mai helyesírás alkalmazása mellett is törekedett a szerző által használt stíluslemnek számító központozás megtartására, és mindenütt az első kiadás szövegét vette alapul. Ezzel egy évszázaddal a megjelenés után ismét a Jósikához legközelebb álló szöveget rögzítette. Örvedetes ez a

törekvés, hiszen más írók műveinek kritikai kiadása bőséges anyaggal mutatta meg, hogy 100 év és a sok kiadás milyen alaposan megrongálta az eredeti regényszövegeket. Ez a tény annál is elismerésre méltóbb, mivel más íróknál, ha nem kifejezetten kritikai kiadásról volt szó, nem törekedtek az első kiadás szövegének megtartására.

A könyv bevezető tanulmánya nem korlátozódik csupán a két regényre, hanem komoly igényességgel szélesíti a vizsgálatot a Jósikát megelőző magyar próza kérdéseire is. Filológiai szempontból nem hoz új adatokat, de találó megjegyzései izelítőt adnak a magyar próza Jósikát megelőző szakaszának sajátosságairól. Maga a Jósika kép is az írói fejlődésrajz vázlatává szélesedik. A bevezető tanulmánynak talán egyetlen árnyoldala, hogy nem elég olvasmányos. Oka nyilvánvalóan az, hogy hatalmas anyagot sűrített, és lehetőleg minél többet akart elmondani a témáról.

Téglás Tivadar

Kemény G. Gábor: Társadalom és nemzetiség a szabadságharc hadi lapjaiban. A sajtóbibliográfiát összeállította: Busa Margit. Bp. 1957. Hadtörténelmi Intézet. 173 l.

A felszabadulás után megjelent, sajnos kisszámú sajtótörténeti feldolgozások sorában jelentős helyet foglal el Kemény G. Gábor tanulmánya. A hadi lapokat vizsgálva a szerző azt kutatja, hogy e lapok mennyire reagáltak 1848—49 eseményeire; hogyan tükrözték a társadalmi helyzetet. A tanulmány egyes fejezetei, pl. „Úr és paraszt”, „Nézetek a nemzetiségi kérdéstről”, „Függetlenség — köztársaság” stb. eleve mutatják e módszer mibenlétét: egy problémakör kiemelését és bemutatását a sajtó tükrében. (A történeti vonatkozású részekre bővebben l.: Márkus László ismertetését, Szdok 1960. 373—375.)

Irodalomtörténeti szempontból is érdemes felfigyelni a tanulmány egyes részeire. Különösen vonatkozik ez a Petőfi-versekkel foglalkozó sorokra. Értékesek azok az új adatok, amelyek hozzásegítenek bennünket a forradalmi Petőfi-versek keletkezésének megismeréséhez és elterjedtségük lemeréséhez. Petőfi, Jókai és a komáromi baloldali szabadságharc alatti szerepéről fontos új dokumentumok vannak.

Ugyancsak elismeréssel kell szólnunk a kötet másik jelentős munkájáról, nevezetesen Busa Margitnak „Az 1848—49. évek sajtóbibliográfiája” c. összeállításáról. Busa összeállítása voltaképpen kiemelés a szerzőnek az 1806—1867. évekről készült munkájából, és része az OSZK kiadásában megjelenő

1705—1919-ig élt periodikák bibliográfiájának. A munka érdeme a szerző teljességre való törekvése mellett az, hogy nemcsak a magyar, hanem a Magyarországon megjelent szlovák, román, szerb és horvát nyelvű hírlapokat és folyóiratokat is számontartja.

Rigó László

Tömörkény István válogatott elbeszélései. Válogatta és sajtó alá rendezte: Czibor János. A bevezetést írta: Kispéter András. Bp. 1960. Szépirodalmi K. 639 l. 1 t. (Magyar Klasszszikusok)

Minden összehasonlítás sántít egy kicsit. Mégis Móra, túlzásai ellenére is, találon nevezte Tömörkényt a magyar próza Petőfijének. Az vitathatalan, hogy Tömörkény nem jutott el Petőfi átfogó szintéziséig, de mégis olyasvalamit tett a prózában, amit elődje a lírában: félretolta a hagyományos sallangos, színpadi álnépieskedő gyakorlatot, és új utakon elindulva, a homoki tanyavilág subás parasztjainak, a vízenjáróknak, a kétkezi munkásoknak és más célszerű szegényembereknek élethű alakjait honosította meg az irodalomban. Merész és nehéz lépés volt ez: mert nemcsak a divatos, olcsó sikerrel kecsegtető, jól kitaposott útról kellett letérnie, hanem vállalnia kellett az új bizonytalanságát és a kísérletezés, úttörés összes nehézségeit is. Tömörkény vállalta, de ehhez nemcsak elszánás, hanem elhivatás, új látás, népszerűtetés és nem utolsósorban gazdag életismeret kellett.

Sikert, elismerést nem sokat kapott életében. Csak a legnagyobbak: Ady, Móricz Zsigmond sejtették meg jelentőségét. Halála után pedig csaknem teljesen elsíkkadt életműve. Kötetei rendszertelenül jelentek meg, és írásainak jelentős része elfeledten, vidéki sajtó archívum porosodó számainak temetőjében háborítatlanul várta a feltámadást hozó jobb napokat. Móra, Juhász Gyula hiába élesztgették az emlékezés lángját, mégsem engedett az a mesterséges hideg közöny, amely Tömörkényt körülfonta, mert apró realista életképei, igazságukhoz makacsul ragaszkodó és a maguk hangján beszélő paraszt típusai csizmában, gubában, kérges tenyérrel, enyhén szólva nem voltak szalonképesek. A felszabadulásnak kellett jönni ahhoz, hogy az igazi Tömörkény a maga teljességében feltámadhasson. Czibor János gondozásában hét vaskos kötetben a közelmúltban jelent meg Tömörkény gazdag életműve. Nagyon időszerű volt már ez a kiadás, nemcsak azért, mert félévszázados mulasztást pótol, hanem azért, mert a teljes tömörkényi életmű feltárásával, rendezésével közelebb vitt az író megértéséhez is. Ezekből a kötetekből az eddig ismert Tömörkénynél erőteljesebb,

jelentősebb írói egyéniség, bontakozik ki. Sajnos az irodalomtörténetírásunk még adómaradt az új Tömörkény portré megformálásával.

Az adósság törlesztését folytatja a Magyar Klasszikusok sorozatának új kötete is. Azonban jelentősége jóval nagyobb, mint általában más Tömörkény-kiadványoké, mert ez a kötet nemcsak egy áttekinthető képet ad az író oeuvre-jéről, egyéniségéről, művészi fejlődéséről, hanem azzal, hogy a klasszikusok sorozatában jelent meg, Tömörkényt a legjobb íróink közé, a magyar klasszikusok sorába sorolja.

A jól megírt előszó sikeresen foglalja össze az eddigi Tömörkény-kutatások eredményeit, sőt új vonásokkal is igyekszik kiegészíteni ezt a képet. A gazdag életrajzi eseményeket ügyesen ágyazza be az író fejlődésbe. Ezzel Tömörkényt emberi közelségbe hozza, de sajnos a portré nem elég határozott: elmosódott és az életmű értékelésében alulmarad a lehetőségeknek.

Megfontolt válogatás, Tömörkény-értő gondos szerkesztés jellemzi a kötetet. Természetes, egy-két elbeszélés felvétele, illetve elhagyása vitatható, és némi súlypont eltolódás is észlelhető: az induló Tömörkény csaknem olyan jelentőséget kap, mint az érett író, azonban az egész kötetre mégis jellemző, hogy a gazdag életműből találon válogatja egybe azokat az írásokat, amelyek nem csak reprezentálják Tömörkényt, hanem írói fejlődésének fordulóit, jellegzetes vonásait is dokumentálják. Sajnos, jegyzet-apparátust nem tartalmaz a kötet. Az utószó az előző kiadásokhoz utalja az olvasót, de ez bonyolulttá és nehézkessé teszi a máskülönb kitűnő könyv használatát. Még sajnálatosabb a szójegyzet elmaradása. Tömörkény izes népi nyelvét, tömör szólásmondásait, zamatos fordulatait, különösen a kihalt foglalkozások szavait segítség nélkül ma már nehezen értjük.

Krajkó András

László Anna: Hevesi Sándor. Függelék: Staud Géza: Hevesi Sándor irodalmi és színházi működése [Bibliográfia]. Bp. 1960. Gondolat K. 442 l.

Hevesi Sándor mint kritikus, rendező, dramaturg, drámaíró, műfordító, elméleti szakíró és mint a Nemzeti Színház volt igazgatója, a XX. század első harmadának legjelentősebb magyar színházi szakembere, aki többévtizedes, sokoldalú tevékenységével mélyreható nyomokat hagyott hátra a magyar színházi életben. Munkásságát több rövid cikk, tanulmány ismerteti, mind ez ideig hiányzott azonban egy részletes és összefoglaló jellegű monográfia. Dicséret illeti a Gondolat könyv-

kiadót, hogy kiadta László Anna Hevesi Sándorról szóló tanulmányát, ami ezt a hiányt van hivatva pótolni.

László Anna Hevesi Sándor életútjának minden szakaszát a kor társadalmi, politikai és gazdasági viszonyainak ismertetésével vezeti be, ez azonban nem minden egyes esetben kapcsolódik eléggé szervesen a színházi és művészi viszonyokhoz.

László Anna helyesen mutat rá arra, hogy Hevesi sok gondolata, elve: az elmélet és gyakorlat szoros egysége, a realizmus kérdései, a hagyomány és a haladás viszonya, a színjátszásra és a rendezésre vonatkozó sok alapelve, még ma is helytálló.

Jól érzékelteti a szerző a Thália Társaság haladó szerepét a magyar színházi élet területén, Hevesinek Shakespeare magyarországi kultusza terén kifejtett érdemeit, az általa rendezett klasszikus ciklusok nagy népművelési jelentőségét, szenvedélyes igazságkeresését, a művészi színvonalért, a lélektani realizmusért és a nemzeti jelleg kialakításáért folytatott harcát, örökös kísérletezéseit. Behatóan, részletesen tárgyalja azt a nagy szolgálatot, amit Hevesi a magyar drámairodalomnak tett azzal, hogy színpadra segítette MórícZ Zsigmond drámáit. Általában hiteles és meggyőző képet rajzol Hevesiről az emberről és a művészeiről, sok-sok erőnyélvel és néhány visszahúzó vonásával együtt.

A monográfiát, amely a magyar színházi szakirodalom egyik legértékesebb műve, kiegészíti Staud Géának Hevesi Sándor bibliográfiája. Staud Géza, aki a magyar színházi szakirodalomnak már eddig is nagy szolgálatot tett bibliográfiai összeállításával, most is fontos munkát végzett. Kár, hogy az újabbban megjelent művek közül nem vette be Gellért Lajos — *Nyitott szemmel* című könyvét, valamint a régebbi munkák közül Harsányi Kálmán — *Színházi esték 1921–1928-ig* című művét, ami pedig 1938-ban megjelent Magyar Színházi Bibliográfiájában is szerepel.

Kálmán László

Horváth Jánosról. Méltatások — emlékezősek. Írta: Nagy J. Béla, Kovalovszky Miklós, Bóka László, Pais Dezső. Bp. 1958. Magyar Nyelvtudományi Társaság, 31 l. (Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 99.)

A magyar polgári irodalomtörténetírás legnagyobb mesterének, a Kossuth-díjas Horváth Jánosnak 80. születési évéről megemlékeztek a napilapok, a Rádió, a tudományos körök és folyóiratok. Ezekből az emlékezősekből csak sejteni lehet azt a hatást, melyet Horváth János szellemi életünk elismert tekintélyeként hosszú évtizedek becsületes munkájával gyakorolt.

Természetesen, szelleme legközvetlenebbül tanítványaira sugárzott, akiknek egyetemi tanulmányaik éve alatt módjukban állt betekinteni roppant ismereteinek gazdag tárházába, s akarva nem akarva átvettek valamit az ő emberi és tanári egyéniségéből. Felmérhetetlen, hogy mit adtak át ebből az egyetemről kikerülve oktató-nevelő munkájuk során az ifjúságnak. Hogy sokat, annak fokmérője lehetett az az érdeklődés, mellyel Horváth János könyveit a könyvpiacon valósággal szétkapkodták.

A nevelő, a pedagógus Horváth János mellett a köztudatban ismertebb a tudós irodalomtörténész, aki irodalmunk olyan korszakairól alkotott nagyszerű szintéziseket, melyekről előtte legfeljebb csak kuszált mozaikképet formáltak maguknak egyesek, illetőleg amelyekről hivatalosan tudomást sem akartak venni.

Horváth János monográfiái azonban nemcsak egyszerű irodalomtörténeti művek. Mindig fogékonyság volt benne a formatörténeti problémák iránt. Mint ahogyan az egyetemi előadásaiban, ugyanúgy könyveiben, cikkeiben, könyvismertetéseiben is nagy gondot fordított az irodalmi jelenségekben meghúzódó alaki és nyelvi kérdések vizsgálatának. Vers-tani kutatásaival a magyar versforma nagy távlatokat nyitó vizsgálatát tette lehetővé, s ezek főleg műfajismereti vonatkozásban jártak eredménnyel.

Hogy milyen hatást gyakorolt mint nyelvész és nyelvművelő, arra a fenti kiadvány hívja fel a figyelmet, elsősorban Nagy J. Béla és Kovalovszky Miklós tanulmánya. Horváth János tudományos cikkei a határozott névelők kitételének vagy elhagyásának problémájáról, a melléknévi igenevek állítmánya használatáról, a jótanácsokkal segíteni akaró nevelő dolgozata az egyetemi halgatók magyar irodalomtörténeti munkáiról, nyelvhelyességi, stílushelyességi vitái a Nyugat íróinak stílusáról, a szomorýzmusról stb. azt igazolják, hogy meglátta és méltányolta a jót, a szépet a nyelvi kifejezésekben, és szóvá tette a stílus szempontjából kifogásolhatókat, mert a nyelvet az emberi szellem olyan termékének tartotta, mely a belőle kiáradó esztétikumnál fogva az irodalomnak mint művészetnek kifejező eszköze.

Varga Imre

A Báthori István Múzeum füzetei. Dévényi Józsefné: A nyirbátori stallum. Nyirbátor, 1957. 16 l. — Szalontai Barnabás: Nyirbátor bibliográfiája. I. rész. Nyirbátor, 1957. 16 l. — Szalontai Barnabás: Nyirbátor barokk emlékei. Nyirbátor, 1957. 16 l. — Kálmár János: A Báthoriak emléktárgyai. Nyirbátor, 1958. 38 l.

A nyírbátori múzeum, a többi vidéki múzeumok példájára, néhány év óta helytörténeti érdekű füzetsorozatot ad ki. Az eddig megjelent öt füzet azt mutatja, hogy nemcsak az érdeklődők találhatnak benne érdekes adatokat, hanem legtöbbször megérdemli az irodalomtörténész és történész közvélemény figyelmét is. Irodalomtörténeti szempontból ki kell emelnünk Szalontai Barnabás nyírbátori bibliográfiáját, amely nem egészen sikertelenül igyekszik az elérhető teljességre. Épp ezért, fontos lenne a jelzett további füzeteket is mielőbb közreadni.

Gondos munkáról tanúskodik Kalmár János ismertető jellegű összefoglaló munkája a Báthoriak emléktárgyairól. Kár azonban, hogy a szerző, ha már Báthori Zsófia epítáfiumáról említést tett, a 18. lapon nem tért ki Báthori István (meghalt 1493-ban Nyírbátorban) sírversére. Itt ugyanis egy mindmáig megoldatlan irodalomtörténeti probléma van: a szerzőség kérdése.

Gyurinka Antal a Báthori-szakirodalomban kevesedmagával azt állítja, hogy ennek a sírfeliratnak a szerzője nem más, mint Mátyás király váci humanista püspöke: Báthori Miklós (*Báthori Miklós váci püspök. 1475—1506.* Nagykőrös, 1904. 16.) Ha ezt bizonyítani lehetne (Gyurinka is csak feltételezi), akkor nem kevesebbről lenne szó, mint arról, hogy az eddig szintén nem hiteles Báthori Miklós-sírvers után talán ezt kellene tekintenünk a humanista püspök mindenestire második, habár kétes hitelű versének.

Kohl Tamás

Lamoš, Teodor: *Archív mesta Kremnice.* Sprievodca po fondoch a zbierkach. Bratislava, 1957. Slovenská archívna správa Poverenictva vnútra. Str. 237 + 6 obr.

A magyar irodalomtörténetírás sok értékes adatot köszönhet a körmöcbányai városi levéltárnak — többek között pl. az 1505-ből származó virágéneket —, pedig valójában nagyon kevéssé ismerjük még ezt a gazdag gyűjteményt. Teodor Lamoš könyve útmutatóul kíván szolgálni a levéltár általános megismeréséhez, rendszerének áttekintéséhez, ezáltal is megkönnyítve a további kutatásokat.

Bevezetőül ismerteti a levéltár rövid történetét, a nagy elődök, Pavel Križko (1872—1901), Eduard Wagner (1902—1918) és Michal Matunák (1922—1932) korszakos jelentőségű működését, akiknek munkássága alakította ki tulajdonképpen a mai elrendezési elvet is (tomus, fons, fasciculus, numerus). A nagyobb, egybetartozó egységek (városi jegyzőkönyvek, a körmöcbányai céhekre, világi és egyházi szervezetekre, bányász-sztrájkokra, munkásmozgalomra, iskola-

történetre vonatkozó iratok, zenei kéziratok [köztük egy Haydn kézirat is!]) stb.) élére külön-külön gyűjteménytörténeti tájékoztatót állít. Ezt követően bemutatja az anyag teljes átnézetét.

Lamošnak eme táblázataiból pontosan megtudhatjuk, hogy melyik tomusban hány és lényegében milyen anyagot tartalmazó fons, és egy-egy fonsban mennyi fasciculus van, továbbá, hogy egyes fasciculusok metódus meddig számozott iratokat foglalnak magukban, s végül, hogy ezek az iratok mely évekbeli valók. Igaz, hogy a könyv nem katalógus, az adatok jellemzésével azonban már így is irányítani tudja az érdeklődést bizonyos területek felé. Irodalomtörténeti szempontból teljesen nyitott a kérdés tekintetében, hogy mely korszak dokumentumai várnak sürgős feltárára.

Mert hát ki tudhatja, hogy a középkortól máig (1254—1945) terjedő hatalmas levéltári anyagban milyen források lappanghatnak még, mikor futólagos áttekintés eredményeképpen is pl. ismeretlen Báthori Miklós oklevél (1491), Bekényi Benedekre (1528) és Balassi Bálintra (1583) vonatkozó kancelláriai iratok kerültek elő. Külön figyelmet érdemel az a 26 középkori latin kódex is, melyeknek nemcsak tartalmi vizsgálata lehetne érdekes (gondoljunk az V. sz. *Kódex Margit-legendájára* stb.), de könyvtörténeti szempontból az egykori tulajdonosok bejegyzései szintén. Lamoš könyvbéli idézeteiből („Iste liber est Stanislai de Olomucz”) kiderül pl., hogy itt őrzik Thurzó Szaniszló olomouci humanista főpap és mecénás könyvtárának két darabját, a *Codex Cremenensis*t (XV. század) és az ún. *XIX. számú kódexet* (XV. század). A magyar vonatkozások felsorolását folytathatjuk azzal az 1498-as ősnymotatvány 279. lapján olvasható bejegyzéssel, amely egy esztergomi Missale (Nürnberg, 1498) említésekor Tieboldus Fegr budai könyvkereskedőt is megnevezi.

Lamoš alapos szakértelemmel írt, gazdag bibliográfiai apparátussal ellátott könyve minden tekintetben megfelel feladatának. Kiválóan alkalmas arra, hogy az irodalomtörténészeket is meggyőzze a körmöcbányai városi levéltárnak a kutatásban való mellőzhetetlenségéről. A gyűjtemény, noha több, gondosan készített XVIII—XIX. századi kéziratos elenchussal és mutatóval rendelkezik, az érdekelt külföldiek számára sajnos semmivel sem könnyebbíti meg a kutatást, mert csak a helyszíni munkát teszi egyszerűbbé és biztonságossá. Épp ezért óhajtjuk, hogy dr. Teodor Lamoš e kötettel megkezdettnek tekinthető munkáját mielőbb a körmöcbányai levéltár részletes, modern igényű katalógusának elkészítésével és kiadásával folytassa.

V. Kovács Sándor